

Reizenthaler, Vladimír

Sovětská ekonomika vzdělání

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1974, vol. 23, iss. G18, pp. [7]-24

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111225>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR REIZENTHALER

SOVĚTSKÁ EKONOMIKA VZDĚLÁNÍ

Padesátiletá historie Svazu sovětských socialistických republik je historií prudkých temp rozvoje socialismu. V celé dosavadní historii lidstva nenalezneme taková tempa. Při bližším pohledu na vývoj složek sovětského společenského systému se nám objevuje zejména vysoká korelace mezi ekonomickým růstem země a rozvojem vzdělání sovětského lidu.

Zákonitosti vztahů mezi ekonomikou a vzděláním jsou předmětem mladé vědecké disciplíny, ekonomiky vzdělání, která zkoumá jednak ekonomické aspekty a procesy uvnitř společenského výchovně vzdělávacího systému, jednak objektivní zákonitosti vztahů mezi vzděláním pracujících a ekonomikou země.

Tato studie je pokusem o nástin konstituce ekonomiky vzdělání v SSSR, v jehož vývoji je paralela ekonomického a kulturního rozvoje mimořádně nápadná, avšak nikoli udivující, jestliže si uvědomíme, z čeho vyrůstala.

V. I. Lenin

Říjnová revoluce uvolnila tvůrčí síly dělnické třídy a rolnictva všech národů a národností rozlehlé carské říše. Nesmírné organizátorské a výchovné úsilí komunistické strany vyvolalo politickou, ekonomickou a kulturní aktivitu sovětských pracujících a socialistický společenský systém ji neustále podněcuje a rozvíjí. V. I. Lenin formuloval vzájemnou závislost oblasti vzdělání a kultury a oblasti ekonomiky socialistické společnosti velmi pregnančně a při každé příležitosti ji obhajoval a prosazoval. Mobilizoval síly do boje proti ngramotnosti, nekulturnosti a nevzdělanosti, jež byly tíživým dědictvím po carismu. Zdůrazňoval, že v zemi ngramotných se komunistická společnost vybudovat nedá [35]. Prohlašoval ngramotnost za jednoho ze tří hlavních nepřátel sovětské společnosti [36] a za překážku vymanění se ze strašné poválečné ekonomické situace sovětského Ruska. Pokládal za směšné hovořit o nové ekonomické politice, pokud nebude vyřešen elementární úkol naučit lidi číst a psát, ale pokud se také

podstatně nezvýší jejich kulturní úroveň [36]. Na zvýšení kulturní úrovně kladl Lenin dva požadavky, obsahový a morální. Předně, tak jako průmysl je nutno obnovit na základě nové, moderní techniky, na základě elektrifikace, je nutný i přechod k novému, modernímu, technickému vzdělání. Lenin dokazoval, že to je pro úspěch sovětské výstavby nevyhnutelné [34]. Jinak zůstane komunismus jen přáním. A za druhé, výchova a vzdělání musí mít i kvalitativně nový cíl, komunistickou morálku. Veškerá výchova, vzdělání a vyučování mládeže musí být výchovou ke komunistické morálce [35]. Do svého Návrhu programu KSR(b) vložil jako nejbližší úkoly diktatury proletariátu, které mají zajistit přípravu pokolení schopného definitivně uskutečnit komunismus, mimo jiné zavedení bezplatného a povinného všeobecného a polytechnického vzdělání pro všechny děti do 16 let, těsné spojení mezi vyučováním a společenskou výrobní prací, výchovu nových učitelů prodechnutých idejemi komunismu, státní podporu sebevzdělávání a rozvíjení schopností dělníků a pracujících rolníků [31].

Pro Leninův postoj k ekonomické funkci vzdělání je jistě charakteristický jeho kategorický požadavek, aby pro okamžité pozvednutí výrobních sil v době hlubokého rozvratu výroby a pro výstavbu socialismu byli využiti ruští buržoazní odborníci a vytěženy jejich vědecké a technické znalosti, které do jejich hlav uložila buržoazní výchova, třebaže to byla výchova nepřátelská cílům diktatury proletariátu. Zdůvodňoval to tím, že zatím nelze okamžitě pozvednout produktivní síly bez buržoazních odborníků [32] a že také nelze čekat na to, až si sovětská společnost někdy za dvacet let vychovává čistounké komunistické odborníky, první generaci komunistů bez poskvrny a hany [33]. A má jistě symbolický význam skutečnost, že Leninovo stanovisko ke vzdělání a vědě jako důležitým činitelům socialistické výstavby v její politické, ekonomické a kulturní složce je s neobyčejným důrazem vyloženo právě v jeho posledním článku „Raději méně, ale lépe“ [37].

Je tedy možno oprávněně říci, že sovětská výstavba socialismu, k jejíž teorii a praxi položil základy Lenin, se opírala o tézi dvojí souvislosti mezi pohybem socialistické ekonomiky a pohybem socialistického vzdělání: rozvoj ekonomiky uvolňuje lidské a materiální zdroje rozvoje vzdělání, ale současně rozvoj vzdělání, kultury, socialistického stylu života a práce je důležitým činitelem rozvoje ekonomiky. Tato téze je ostatně konkrétním vyjádřením obecné zákonitosti vztahů mezi ekonomickou základnou a společenskou nadstavbou. Praktické výsledky budování socialismu a komunismu v SSSR, které nyní po půlstoletí tohoto úsilí máme před očima, jsou nejen důkazem přednosti socialistického uspořádání společnosti před systémem kapitalistickým, ale jsou také dokladem správnosti uvedeného téze v plném jejím rozsahu.

S. G. Strumilin

Nikterak proto nepřekvapuje, že sovětská ekonomická věda se první pokusila o výzkum a kvantifikaci vztahů mezi vzděláním a makroekonomikou. Ještě v době, kdy po revoluci zněl Leninův hlas, se těmito problémy v soulase s potřebami obnovy a rozvoje sovětského národního hospodářství obíral nestor sovětských ekonomů, akademik S. G. Strumilin. Jeho

světový primát v této oblasti je v celém světě uznáván, i když se sama myšlenka kvantifikace některých dílčích stránek této problematiky objevila v ekonomické vědě již před ním.¹

Strumilin si získal velké zásluhy o výstavbu sovětského plánovaného hospodářství. Jeho teoretické práce vyúsťovaly vždy do praxe rozvíjení národního hospodářství v celém jeho komplexu a otevíraly mu v leninském duchu perspektivy. Otázkami kvalifikace a vlivem školního i mimoškolního vzdělání na její růst se zabýval např. již ve svém vystoupení na II. všeruském sjezdu statistiků v roce 1919. Tehdy ještě vyslovil své závěry podmíněně. Pokládal svůj výzkum za pouhý metodologický pokus. Na základě dalších svých studií a dílčích výzkumů jiných ekonomů (Magaziner, Smitten, Karpenko, Babynin) podal Strumilin v roce 1921 exaktní důkaz, že jeden rok základního vzdělání se rovná — pokud jde o přírůstek kvalifikace a tedy i produktivity práce — třem letům praxe a že tedy náklady i na základní vzdělání jsou vysoce rentabilní. Jeho metoda je založena na zkoumání pohybu mzdy v souvislosti se zařazením prací do tarifních tříd. Siroce založený výzkum ekonomického významu lidového vzdělání pak publikoval Strumilin v roce 1924 v souvislosti s návrhem desetiletého plánu rozvoje školství v rámci celkové perspektivy rekonstrukce národního hospodářství vůbec a plánu potřeb rozšířené reprodukce pracovní síly zvláště. Zkoumá zde nejdůležitější faktory kvalifikace práce (věk, délka zaměstnání, stupeň vzdělání)² a potvrzuje a zpřesňuje výsledky svých dřívějších výzkumů o vlivu vzdělání a praxe na růst kvalifikace. Strumilin pak propočítává efektivnost předpokládaných státních nákladů na realizaci sovětské reformy školství (za 10 let 1.600 miliónů rublů) ve vztahu k růstu národního důchodu. Konstatuje, že (a) vklady za první desetiletí reformy budou uhrazeny zvýšením národního důchodu již koncem tohoto desetiletí a že (b) za celý svůj aktivní ekonomický věk vytvoří pracující na základě dosaženého vyššího vzdělání v prvních 10 letech reformy celkovou hodnotu 69 miliard rublů, což je 43 násobek investic do školské reformy.³ Strumilin tak kvantifikoval Leninovu poučku o vzájemné závislosti elektrifikace průmyslu a zvýšení kulturní úrovně lidu a dokázal, že při plánovité rekonstrukci sovětského národního hospodářství na nových, socialistických základech je nutné „počítat nejen s tak mohutnými materiálními faktory této rekonstrukce, jako je elektrifikace, ale

¹ Tak např. J. H. von Thünen (Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie, 1863) se pokusil matematickou formulí vyjádřit závislost mezi náklady na vzdělání, ročním produktem dělníka a jeho mzdou. Ruští ekonomové L. L. Gavriščev (O vlianií obščego obrazovanija rabočich na produktivnosť truda, 1896), S. S. Kolokol'cov (Sviaz promyslov s gramotnostiju i ekonomičeskimi priznakami po Tverskoj gubernii, 1912) a I. M. Kozminych-Lanin (Gramotnosť i zarabotki fabrično-zavodskich rabočich Moskovskoj gubernii, 1912) zkoumali statistickými metodami vztahy mezi úrovní vzdělání a mzdami dělníků.

² Profesor L. K. Lachtin tehdy vyvodil na Strumilinovu žádost z jeho statistických údajů algebraický vzorec závislosti mezi kvalifikací (K), věkem (t), délkou zaměstnání (s) a stupněm vzdělání (e): $K = 2,53648 - 0,002719(t-37) - 0,000864(t-37) + 0,12471(e-2,36) + 0,04937(s-11,06)$

³ Tuto Strumilinovu práci z roku 1924 označil před šesti lety anglický ekonom E. A. G. Robinson za pozoruhodné pionýrské dílo a její tématickou hloubku a metody za fascinující objev (Economics of Education. MacMillan, London—Melbourne—Toronto 1966, str. XV).

i s takovými, které jsou mnohem méně hmatatelné, jako je lidové vzdělání, bez něhož by se přece jen stěží podařilo uskutečnit i nejzdařilejší plán elektrifikace“.⁴

Svými studiiemi vztahů mezi vzděláním, kvalifikací, produktivitou práce a národním důchodem, které zatím zapadaly do širšího kontextu jeho výzkumu ekonomiky práce, položil Strumilin obsahové i metodologické základy ekonomiky vzdělání, konkrétně vnější její složky. I když se Strumilin v dalších letech občas touto problematikou dále obíral a rozšířil svůj zájem také na vztahy mezi vědou a produktivitou práce, systematicky ji dále nerozvíjel a nenalezl před II. světovou válkou ani významnější pokračovatele svých výzkumů.

Plánování rozvoje vzdělání

Výzkum paralely mezi vzděláním a ekonomikou se začal po Velké vlastenecké válce, v níž sovětský lid zvítězil po obrovských škodách na materiálních zdrojích a po strašných ztrátách na lidských životech, uplatňovat s obdobnou naléhavostí jako po vítězství Říjnové revoluce. Je pochopitelné, že prvním proudem těchto výzkumů se stalo rozpracování teorie a metod plánování, jež mělo zabezpečit co nejrychlejší obnovu a optimální tempa rozvoje ekonomiky a vzdělání. Tento první proud vědecko-výzkumné práce v oblasti ekonomiky vzdělání se odvíjel od obsáhlé monografie A. A. Iljuchinové o plánování vzdělání v SSSR [17] a rozštěpil se na tři linie, jejichž souvislost i rozrůstání můžeme pozorovat do dneška.

První linie pokračuje předně v komplexním aspektu svého východiska a analyzuje problémy plánování rozvoje vzdělání a kultury vcelku. To jsou např. práce V. Girnova z roku 1958 [12], práce Gormorovova vydaná Unesco v roce 1959 a práce L. V. Čerkasina z roku 1969 [8]. V současné době se tato linie obohacuje o zkoumání problematiky prognóz vývoje vzdělání (Jedovkimo - 19, Žamin - 81). Dále se tato linie zaměřuje na speciální otázky plánování např. rozvoje sítě škol (Kolmykov - 24).

Druhá linie rozvíjí výzkum v oblasti plánování a využívání finančních zdrojů rozvoje vzdělání, hledá cesty jak financování zdokonalovat, jak zejména lépe využívat státního rozpočtu jako hlavního zdroje financování a zkoumá tuto problematiku až do úrovně jednotlivých stupňů a druhů škol. V celé šíři začala tyto problémy řešit K. I. Subbotina prací z roku 1958 [57], která se také ještě v poslední době zabývá úlohou státního rozpočtu při zvyšování úrovně vzdělání [58]. Soustavně od roku 1961 se financováním škol obírá V. I. Basov [4]. Speciální otázky plánování a financování odborného vzdělávání středoškolského i vysokoškolského zkoumají např. L. I. Tulčinskij [67] a dvojice autorů V. Savina a G. Ušakov [50].

⁴ Všechny tehdejší Strumilinovy studie z této oblasti byly vydány souborně ve sborníku prací v Moskvě v roce 1957. Sborník byl přeložen do češtiny v roce 1961 (55).

Tato druhá linie výzkumů studuje zabezpečení materiálních podmínek rozvoje výchovy a vzdělávání, zabývá se tedy otázkami optimálního využití ekonomických zdrojů pro rozvoj výchovně vzdělávací soustavy a vyúsťuje tak do řešení ekonomických otázek přípravy kvalifikovaných kádrů — zejména specialistů — pro národní hospodářství.

Tato tematika naplňuje třetí linii výzkumů a prací, které začínají ke konci padesátých let řešením spíše speciálních a dílčích problémů. To jsou např. práce I. Lesnikova z roku 1959 o přípravě odborníků v průmyslu [38], G. Anodina o stanovení potřeby specialistů v uhelném průmyslu [2], S. Freidlina z téhož roku o plánování potřeby učitelů [11], G. Borisova z roku 1960, věnovaná otázkám přípravy kádrů pro zemědělství [6]. K. G. Nozko shrnuje možnosti zdokonalování odborné přípravy specialistů [43] a analyzuje metody plánování potřeby specialistů a jejich přípravy v SSSR [44]. Vedle něho pracuje na této problematice také G. E. Skorov [51]. Obě poslední práce vzbudily svou teoretickou úroveň mezinárodní pozornost. Vydala je v roce 1964 a 1965 Unesco, která také publikovala další Skorovovu práci o problémech plánování rozvoje školství a ekonomiky Tanzánie [52] Současné s teoretickým rozborem metod plánování potřeby odborných pracovníků zkoumá F. Volkov problémy rozšířené reprodukce odborníků [68], V. E. Komarov vedle plánování a přípravy také rozmisťování odborníků do praxe [25] a B. Braginskij a P. Litvjakov zabezpečení potřeby odborníků v celém komplexu sovětského národního hospodářství [7]. Tuto linii plánovací problematiky zatím dovršuje rozsáhlý Jagodkinův v sborník o ekonomických problémech přípravy kvalifikovaných pracovníků v současných podmínkách [18].

Opět S. G. Strumilin

Druhý, obsahově i metodicky odlišný proud výzkumů po II. světové válce založila nesporně studie S. G. Strumilina „Effektivnost obrazovaniya v SSSR“, publikovaná v roce 1962 v týdeníku Ekonomičeskaja gazeta a také v zahraničí v publikacích Unesco [56] a i v našich Hospodářských novinách. Akademik Strumilin především konstatuje změnu podmínek, v nichž se využití vědy stává postupně rozhodujícím činitelem růstu výrobních sil. Vědecké poznatky se však musí stávat majetkem stále širších vrstev pracujících, aby se věda mohla jednoho dne stát plně přímou součástí výrobních sil. Tento úkol plní výchova a vzdělání. Proto je třeba stále více investovat do vzdělávacího systému, ale při tom také zkoumat a zvyšovat ekonomickou efektivnost těchto investic, jejímž měřítkem v socialismu může být pouze přírůstek společenské produktivity práce.

Ve srovnání se začátkem dvacátých let však nabyla sovětská oblast vzdělání a kultury úplně nové kvality. Bílá místa z mapy gramotnosti zmizela. Výdaje na školství ze státního rozpočtu prudce vzrostly a dosáhly v roce 1960 téměř 10 a půl miliardy rublů, tj. 14,1 % státních rozpočtových výdajů. Počet studujících se v roce 1960 proti roku 1914 zvýšil na středních všeobecně vzdělávacích školách 34krát, na středních odborných školách 57krát a na vysokých školách 21krát. Počet absolventů středních

odborných škol se proti roku 1914 zvýšil v roce 1960 97krát, vysokých škol 32krát.

Jádrem Strumilinovy studie je vyčíslení ekonomického přínosu tohoto prudkého růstu vzdělání (kvalifikace) pracovní síly k tvorbě národního důchodu SSSR. Jeho metoda spočívá na dvou předpokladech: (a) Složitou (kvalifikovanou) práci je možno redukovat na jednoduchou (nekvalifikovanou) na základě rozdílů mezi mzdovými tarifními třídami a na základě jejich vztahu k základní tarifní třídě. (b) Na růstu národního důchodu se podílejí tři faktory: objem a kvalita základních výrobních fondů, kvantita společenské pracovní síly, kvalita pracovní síly (tedy kvalifikace, jejíž nejdůležitější složkou je vzdělání). Podíl třetího faktoru na růstu národního důchodu může být vyjádřen stejně jako podíl kvalifikace na celkovém ideálním počtu pracovníků, získaném úpravou skutečného počtu pracovníků zhodnocením jejich kvalifikace.

Podle Strumilina propočtu pak se kvalifikace (vzdělání) pracovní síly podílela na tvorbě národního důchodu SSSR 16,1 % v roce 1940, 20,6 % v roce 1950 a 23 % v roce 1960, což v roce 1960 představovalo v absolutním vyjádření 33,7 miliard rublů (celkový národní důchod činil 146,6 miliard rublů). Strumilin s těmito výsledky srovnává materiální vklady do školství, vědy a umění a konstatuje, že — i když se jejich základní fondy v letech 1940 až 1960 zvětšovaly rychleji než fondy v oblasti materiální výroby a běžné výdaje na osvětlu se ve stálých cenách více než ztrojnásobily — zvýšil se přírůstek národního důchodu z titulu středoškolského a vysokoškolského vzdělání v uvedeném období více než šestkrát a čistý důchod po odečtení běžných výdajů desetkrát. V důsledku toho stoupla národohospodářská rentabilita investic do této kulturní činnosti z 52 % v roce 1940 na 144 % v roce 1960 a předstihla tak všechny obdobné ukazatele.

Ekonom Strumilin tak matematicky zachytil to, co současně s ním pedagog F. F. Korolev vyvozoval z pouhého popisu paralely mezi vývojem ekonomiky a rozvojem vzdělání v Sovětském svazu [76]. Ukazuje se, že jednota a spjatost národního hospodářství a vzdělávání je jednou ze zákonitostí socialistické výstavby, zatímco v kapitalistickém systému je tento vztah rozporný, protože škola je odtržena od výroby a protože třídní rozporní brání takovému rozvoji vzdělání, jakého by objektivně vyžadovala ekonomika.

Strumilinova metoda kvantifikace efektivnosti vzdělání může být a také byla kritizována. Pokud však k jejím výsledkům přistupujeme jako k ilustraci vlivu vzdělání na ekonomický růst, pokud v nich nevidíme přesné vyjádření tohoto vlivu (a je otázka, zda vůbec je možno tento vliv přesně vyjádřit), pak kritika neubírá Strumilinovu postupu na ceně. Ostatně se Strumilinovy výsledky podstatně neodlišovaly od výsledků pozdějších sovětských i jiných pokusů o tuto kvantifikaci, spíše byly strážlivější. Základní význam Strumilinovy studie je v tom, že uvedla jednu z možných cest exaktně — byť i jen přibližně — vyjádřit ekonomickou funkci vzdělání, že vytyčila před sovětskou ekonomickou vědou základní problematiku ekonomiky vzdělání a zejména že tentokrát (na rozdíl od dvacátých let) na nové úrovni podnítila široký proud teoretických výzkumů a stala se jejich východiskem.

V tomto druhém proudu výzkumu je možno rozlišit tři obsahové linie: výzkum ekonomické efektivity vzdělání, výzkum základních kategorií a důležitých dílčích problémů ekonomiky vzdělání a konečně odvětvový výzkum s rostoucím zřetelem k otázkám vnitřní ekonomiky vzdělání (ekonomické aspekty výchovně vzdělávacího procesu a celého systému). Výčet těchto tří linií není jen horizontálním obsahovým utříděním výzkumné činnosti. Jejich pořadí vyjadřuje do jisté míry i časovou posloupnost nástupu jednotlivých linií. První linie je bezprostředně spojena se Strumilinovou prací. Avšak velmi brzy se ukazuje, že řešení nejobtížnější, protože nejkomplexnější otázky efektivity vzdělání není možné bez hlubokého teoretického rozboru základních vztahů a kategorií ekonomiky vzdělání a jejich dílčích problémů věcných i metodických. Teprve potom je možná syntéza těchto tří linií druhého proudu výzkumů s proudem prvním (plánování) a konstituce ekonomiky vzdělání jako samostatné vědecké disciplíny, která má již také vlastní specifické nástroje analýzy a řešení problémů celé oblasti. To pak dále umožňuje kritické přezkoumávání teorie, metod i praktických důsledků nové vědy.

Efektivnost vzdělání

Rok po publikaci Strumilinovy studie podal V. A. Žamin [70] na konferenci Mezinárodní ekonomické asociace v Menthon St. Bernard dokument o ekonomickém efektu růstu vzdělání v SSSR.⁵ Žamin již pokládal za nutné zdůraznit neobyčejnou obtížnost vyčíslení vlivu vzdělání na pohyb národního důchodu, protože je to vliv zprostředkovaný kvalifikací pracujících. Stupeň kvalifikace závisí na objemu a kvalitě jednak teoretických poznatků a dovedností získaných školením (vzdělání), jednak zkušeností, získaných ve výrobní praxi. Vztahy těchto dvou faktorů utváření kvalifikace nejsou dosud dostatečně prozkoumány a je tedy zatím nutno brát v úvahu působení obou faktorů dohromady na růst ekonomiky.

Obdobně jako Strumilin vychází Žamin při propočtu efektivity vzdělání z možnosti redukce různých druhů složité práce na práci jednoduchou na důchodovém principu. Předpokládá, že průměrnou složitost práce odrážejí průměrné mzdy a že za jednoduchou práci lze v dané době považovat práci průmyslových dělníků, zařazených do první tarifní třídy šesti-
stupňové tarifní stupnice. Jeho výpočty se vztahují – tak jako Strumilinovy – k roku 1960. Zatímco však Strumilin promítal kvalifikaci pracovní síly do zvýšení skutečného počtu pracovníků na ideální počet, vypočítává Žamin ze vztahu průměrných mezd v průmyslu SSSR v každé tarifní třídě k průměrné mzdě průmyslových dělníků v první tarifní třídě (tarifní koeficient) a se zřetelem k počtu pracujících tzv. redukční koeficient zvlášť pro kategorii dělníků 1,36, inženýrů 2,11, administrativních pracovníků 1,31, učňů 0,67 a ostatních kategorií pracujících 1,0 a konečně redukční koefi-

⁵) Na konferenci byly vedle Strumilinovy práce z roku 1924 a vedle Žaminovy studie projednávány další sovětské příspěvky, studie K. G. Nozko (45), která se zabývala srovnáváním kulturního a ekonomického rozvoje SSSR a dokazovala zásadní důležitost rozvoje vzdělání pro ekonomický růst, a krátké pojednání N. P. Fedorenka (10) o přípravě inženýrů ekonomů v SSSR.

cient pro celý průmysl 1,4. Tento Žaminův redukční koeficient je kvantitativním vyjádřením průměrné úrovně složitosti práce jednotlivých kategorií pracujících i jejich celku v průmyslu ve vztahu k jednoduché práci dělníků první tarifní třídy 1,0. Redukčním koeficientem 1,4 pro průmysl vyjadřuje Žamin takovou úroveň kvalifikace a tedy i složité práce v průmyslu, jež zvyšuje masu jednoduché práce o 40 0/0. Analogicky vypočítává Žamin redukční koeficient 1,3 pro zemědělství, 1,4 pro ostatní odvětví národního hospodářství (stavebnictví, doprava, spoje, obchod a další) a pokud jde pak o celé národní hospodářství SSSR v roce 1960, dochází k průměrnému redukčnímu koeficientu 1,36.⁶ Hodnotová forma tohoto přírůstku jednoduché práce se pak podle Žamina adekvátně objeví v přírůstku národního důchodu. Poněvadž jsme zde uvedli konkrétní výsledky poněkud odlišného postupu Strumilinova, uvedeme i Žaminovy výsledky. Podle Žamina připadalo v roce 1960 na vrub kvalifikace práce z národního důchodu SSSR vytvořeného v průmyslu 21, 9 miliard rublů (národní důchod vytvořený v průmyslu v hodnotě 76, 4 miliard rublů zmenšený o $\frac{76,4}{1,4}$ miliard rublů) a z celkového národního důchodu 38,8 miliard rublů (celkový národní důchod 146,6 miliard rublů zmenšený o $\frac{146,6}{1,36}$ miliard rublů).

Po srovnání tohoto efektu s běžnými státními výdaji na vzdělání a investicemi do základních fondů oblasti vzdělání, vědy a umění vyčísľuje Žamin národohospodářskou rentabilitu vkladů do tohoto odvětví kulturní výstavby v roce 1960 na 175 0/0.

Uvedené propočty vlivu kvalifikace pracovní síly na tvorbu národního důchodu zapadaly současně do širší problematiky rozšířené reprodukce pracovní síly SSSR. Zde se vedle širokého aspektu Žaminova [71] uplatnil také užší pohled S. F. Zykova [69] na efektivnost odborné přípravy dělníků.

V souvislosti s touto širokou a obtížnou problematikou makroekonomické efektivnosti vzdělání se začínají zkoumat některé dílčí aspekty ekonomické funkce vzdělání. Tak např. I. I. Kaplan [21] studuje vztahy mezi úrovní vzdělání dělníků na jedné straně a plněním normy, defekty ve výrobě, poškozováním nástrojů, délkou doby potřebné k ovládnutí nových druhů práce a pro zvýšení kvalifikace, racionalizační činnosti, pracovní kázní na druhé straně. Výzkumem některých z těchto vztahů se zabývali již dříve A. Osipov, I. Kovalenko a E. Petrov [46]. Při rozboru funkce a vývoje výrobní a nevýrobní sféry národního hospodářství SSSR zdůrazňoval ekonomickou funkci vzdělání také A. D. Kuzněcov [29]. Vztah kvality práce a výdělků studuje E. Kapustin [22]. Obecnými vztahy mezi všeobecným vzděláním a výrobou se zabýval N. A. Aitov [1].

⁶ Na základě pozdějších přesnějších propočtů určil Žamin průměrný redukční koeficient pro rok 1964 číslem 1,38 (76).

Základní kategorie a problémy ekonomiky vzdělání

Studium ekonomických aspektů vzdělání začíná přerůstat úzký rámec zájmu o makroekonomickou efektivnost a dotýká se již i podmínek, průběhu a výsledků výchovně vzdělávacího procesu. Stává se naléhavým vypracovat pojetí předmětu ekonomiky vzdělání, jejích základních kategorií a metod. Tyto problémy začal řešit již v roce 1965 V. A. Žamin [72]. Definuje ekonomiku vzdělání jako vědu o materiálních vztazích mezi lidmi ve sféře vzdělávání, o ekonomických aspektech činnosti vzdělávacích institucí a o vzájemných vztazích mezi vzděláním a národním hospodářstvím. Charakterizuje i metody ekonomiky vzdělání. Vypracovává první obsáhlý seznam aktuálních problémů ekonomiky vzdělání v SSSR (efektivnost vzdělání a kvalita výrobního procesu, metody určování ekonomické efektivnosti vzdělání, efektivnost vyučovacího procesu a zejména efektivnost nových didaktických metod a prostředků, základní fondy školství, náklady na školství, normativy nákladů, síť škol, financování školství problematika plánování atd.). Problémy ještě nejsou systematicky utříděny, ale jejich seznam ukazuje, že úspěch výzkumů je podmíněn etapou zkoumání základních kategorií, v níž budou spolupracovat ekonomové, pedagogové, psychologové a pracovníci dalších společenských věd.

Ke konci roku 1965 se také schází na moskevském pedagogickém institutu V. I. Lenina první meziuniversitní konference k problémům ekonomiky vzdělání [28]. Žamin sám se dále zabývá zpřesňováním definice předmětu ekonomiky vzdělání [74], vypracovává pojetí a klasifikaci nákladů na vzdělání [75], zkoumá z ekonomického hlediska vztahy mezi vzděláním všeobecným a odborným a vyvrací běžný názor, že všeobecné vzdělání nemá význam pro ekonomický rozvoj. Chápe proto připravovaný přechod k úplnému povinnému středoškolskému vzdělání nejen jako novou etapu kulturní revoluce, ale také jako důležité národohospodářské opatření [80]. Přispívá k rozvíjení této druhé linie výzkumů po Strumilinově podnětu vydáním sborníku prací o aktuálních otázkách ekonomiky vzdělání v roce 1965 [73] a spolu s S. L. Kostaňanem sborníku o sociálně-ekonomických problémech vzdělání z roku 1969 [78].

Řešení některých základních problémů se účastní také V. I. Basov [5], A. A. Migunov [41] a zejména L. I. Tulčinskij, který vypracovává ekonomická kritéria optimálního řešení problémů rozvoje vzdělání, zkoumá specifický jev zpoždování ekonomického efektu (lag) investic do vzdělání [64] a studuje ekonomickou problematiku výchovy k povolání [65]. Přispívá svým způsobem k pojetí předmětu ekonomiky vzdělání. Zkoumá podrobně státní výdaje na vzdělání a upozorňuje na problematiku amortizace při vyčíslování celkových ročních nebo jednotkových nákladů [66]. V. A. Komarov [26] studuje politické aspekty vztahů mezi ekonomikou země a vzděláním lidu, určující vliv politiky vládnoucí třídy na vývoj těchto vztahů, na jejich deformaci (buržoazní stát) nebo na jejich optimální rozvoj a využití (diktatura proletariátu).

Intenzivní výzkum kategorií a problémů ekonomiky vzdělání si vyžaduje přirozeně opory u klasiků marxistické ekonomické teorie, zejména Marxe [77] a dále také studia prací některých ruských předrevolučních ekonomů [20].

Ekonomika školství a pedagogického procesu

Od poloviny šedesátých let vznikají v SSSR také práce z druhé oblasti ekonomiky vzdělání. Vedle tzv. vnější ekonomiky vzdělání, jejímž předmětem jsou zákonitosti vztahů mezi ekonomickými procesy a jejich výsledky na jedné straně a pohybem vzdělání společenské pracovní síly na druhé straně, se začíná rozvíjet tzv. vnitřní ekonomika vzdělání, která zkoumá ekonomické aspekty organizace, struktury, forem, metod, prostředků a výsledků výchovně vzdělávacího procesu. Prudký růst společenských nákladů na vzdělání vyvolává pozornost k úrovni ekonomické efektivity organizace a činnosti společenského výchovně vzdělávacího systému. Kritéria tohoto zkoumání jsou ovšem v SSSR mnohem širší než v kapitalistických zemích. Jejich sovětské specifikum vyrůstá ze specifika rozšířené reprodukce pracovní síly v socialismu, jejímž cílem přestává být pouhé obnovování a zvyšování způsobilosti člověka pracovat na vykořisťovatele. Cílem se tu stává všestranné rozvinutí člověka jako osobnosti, jako tvůrce nového společenského řádu, jak budovatele komunismu.

Je zajímavé, že se především zkoumají ekonomické problémy vysokého školství a vysokoškolského pedagogického i vědecko-výzkumného procesu. L. I. Tuščinskij dává této konkrétní ekonomice úkol zkoumat komplex ekonomických otázek týkajících se řízení vysokých škol a jejich vnitřní struktury, materiálně-technické základny, pedagogické a vědecké činnosti, oblasti práce a mezd, finančního hospodaření, plánování a evidence [62, 63]. B. M. Remennikov analyzuje a srovnává efektivnost vysokoškolského denního studia a studia při zaměstnání [48]. V roce 1968 publikuje Remennikov monografii o ekonomice vysokoškolského vzdělání [49], v níž především určuje hranice ekonomiky vzdělání vůči pedagogice, psychologii a ostatním s ní hraničícím vědám. Za předmět vnitřní ekonomiky vzdělání pokládá v nejobecnějším vyjádření ty objektivní zákonitosti, které určují plánovitý růst materiálních a peněžních prostředků, vynakládaných společnostmi na reprodukci kvalifikované pracovní síly prostřednictvím vzdělávacího systému s cílem zabezpečit objektivní potřeby dalšího rozvoje národního hospodářství a kultury i formování člověka komunistické společnosti. Pokud jde o ekonomiku vysokého školství, přistupuje k této problematice ještě komplex ekonomických otázek v souvislosti s vědeckou prací vysokých škol. Z Remennikovova pojetí předmětu vnitřní ekonomiky vzdělání plyne, že o principiální vhodnosti použití konkrétní organizace, konkrétních metod a prostředků výstavby vysokoškolského systému i jeho pedagogického procesu nerozhoduje ekonomika vzdělání se svými úzkými ekonomickými hledisky, ale — na základě cílů stanovených politikou — pedagogika, psychologie, didaktika, sociologie a ostatní pedagogické vědy. Vyučovací proces pak ve své úplnosti nemůže být předmětem vnitřní ekonomiky vzdělání, stejně tak jako technologický výrobní proces nemůže být předmětem zkoumání odvětvových ekonomik. Vnitřní ekonomika vzdělání má pouze zkoumat ekonomickou efektivnost organizace, řízení, forem, metod a prostředků procesu. Strohé ekonomické kritérium (maximalizace efektu při minimalizaci nákladů) je pouze pomocným kritériem celkové efektivnosti pedagogického procesu. Rozhodujícím kritériem je kvalita přípravy pracujících, v čase i prostředcích optimální dosahování vzdělá-

vacích cílů, optimální využití té části národního důchodu, kterou může socialistická společnost vydělit pro oblast výchovy a vzdělávání. Z tohoto hlediska analyzuje Remennikov ekonomické problémy plánování rozvoje vysokého školství a vysokoškolského vzdělání, optimálního rozmístění a velikosti vysokých škol, problémy forem vysokoškolského studia a jejich efektivnost, metody zvýšení jejich účinnosti. Remennikov se také zabývá druhou základní funkcí vysokých škol, vědecko-výzkumnou prací. Tato oblast byla zatím z hlediska ekonomické efektivnosti málo zpracována.

Remennikova monografie zakládá systém ekonomiky vysokoškolského vzdělání, i když řadu jejich problémů neřeší, ale pouze exponuje (např. rozdělení materiálních a peněžních prostředků a nákladů, racionální počet a kvalifikační struktura vědecko-pedagogických pracovníků, efektivnost didaktické techniky). Proto je možno Remannikovovy výsledky označit za první konstituci jedné z konkrétních vnitřních ekonomik vzdělání v rámci obecné disciplíny.

Obdobně to platí i o práci G. I. Kolesnikova z roku 1969 o ekonomických problémech předškolní výchovy [23]. Potenciální ekonomická efektivnost soustavy předškolní výchovy je vysoká. Kolesnikovova práce analyzuje stav předškolní výchovy v Kirgizské SSR ve třech nejdůležitějších oblastech systému (kvantita a kvalita pedagogických kádrů, materiální základna, finančně-účetní a kontrolní činnost) a vytyčuje cesty zkvalitnění systému efektivnějším využitím vynakládané práce i materiálních prostředků. Tyto Kolesnikovovy závěry a návrhy mají obecnou platnost.

Tak z dílčích výzkumů vyrostly první dva úseky odvětvové ekonomiky vzdělání, shodou okolností krajních pólů celého společenského výchovně vzdělávacího systému. Zpracování ekonomiky základního školství a středního školství je nesporně úkol složitější, může ale téžít z obecných prvků Remennikovova a Kolesnikovova postupu a opírat se o práce, které v současné době řeší problémy, související s požadavkem vědecké organizace práce učitelů a studijní činnosti žáků a studentů. To je nesmírně závažný úsek výzkumné činnosti, protože vyúsťuje do tvorby moderních, efektivnějších vyučovacích metod a sleduje vyzbrojení pedagogického procesu moderní didaktickou technikou. Z ekonomického hlediska zde jde o širší uplatnění obecného zákona ekonomie času pomocí vědecké organizace práce a pomocí substituce živé práce prací minulou. Řeší se především obecné problémy vědecké organizace výchovně-vzdělávací činnosti (např. Čerpinskij — 9). Analyzuje se jako předpoklad úspěšného řešení problému pracovní čas učitelů (např. Cypin, Tubinova, Kučkinova, Juščenkov, Minskij — uvádí Žamin — 79) a režim dne žáků (např. Gorenkov — 14, Markosjan a Antonova — 40) Zkoumá se motivace mládeže při volbě povolání určitého zaměření a předběžného vzdělání [47]. Již od začátku šedesátých let začali pedagogové propracovávat programování jako vědecky zdůvodněné řízení učení (např. Gnědenko, Krugljatov a Smirnov in 42 nebo Landa — 30). Sovětské koncepte zvyšování efektivnosti vyučování programováním překonávají původní vliv Skinnerova pojetí, založeného na behaviorismu (Talyzina — 59, Iljina — 16). Experimentálně si efektivnost různých metod vědeckého řízení a organizace vyučovacího procesu i použití nové didaktické techniky ověřuje Tichonov [60].

Syntéza

Syntézu obou sovětských výzkumných proudů a všech jejich linií provedl a postupnou konstituci ekonomiky vzdělání jako samostatně vědecké disciplíny tak dokončil V. A. Žamin v obsáhlé monografii „Ekonomika obrazování“ [79] z roku 1969. Konstituci si vynutila společenská potřeba komplexního teoretického řešení problematiky vztahů mezi socialistickou ekonomikou a socialistickým vzděláním a nezbytnost podstatného zvýšení efektivnosti vzdělávacího systému. Řešení těchto problémů s předstihem se stává naléhavým s rozvojem vědecko-technické revoluce a je současně jedním z faktorů jejího urychlení v SSSR. Proto se také Žamin hned od začátku soustřeďuje na analýzu vývoje paralely ekonomika — vzdělání jen v SSSR a nerozptyluje se zkoumáním nebo hledáním nějakých obecných principů nad rámcem socialistických společenských vztahů. Jeho metodologickou základnou jsou teorie klasiků marxismu-leninismu.

Žaminova syntéza odpovídá požadavku komplexnosti, i když právě proto na některých místech nemůže ještě podat konečné řešení a spokojuje se prozatím s popisem probíhajících procesů či s expozicí problémů, které teprve bude nutno podrobně řešit. Z patnácti kapitol práce je možno odvodit sedm základních logicky ucelených věcných okruhů, které tvoří systém ekonomiky vzdělání:

- Předmět a metody ekonomiky vzdělání.
- Etapy rozvoje národního hospodářství a výchovně vzdělávací soustavy. Vztahy mezi vzděláním a ekonomikou. Organizace, řízení a plánování rozvoje vzdělání.
- Ekonomická funkce vzdělávacího systému: příprava kvalifikovaných pracovníků a specialistů.
- Materiálně-technická základna vzdělávacího systému.
- Výchovná a vzdělávací práce a její vědecká organizace. Pracovníci systému.
- Zdroje a struktura nákladů na vzdělání.
- Problematika efektivnosti vzdělání.

Tyto okruhy zůstanou se vši pravděpodobností rámcem i dalšího nezbytného zpřesňování systému ekonomiky vzdělání i zdokonalování jejich badatelských metod, které jsou velmi složité, neboť se v nich ekonomické analýzy proplétají těsně s metodami pedagogického, psychologického, fyziologického a sociologického výzkumu.

Kritika

Základní kritickou prací je Marcinkevičův rozbor ekonomické úlohy vzdělání v rozvinuté kapitalistické společnosti a sociálně ekonomických protikladů vzdělávací soustavy USA [39]. V této práci jde přirozeně v první řadě o marxistickou kritiku amerického systému a jeho vývojových tendencí z ekonomických aspektů. Marcinkevič při tom ovšem musí analyzovat kategorie, s nimiž pracuje ekonomika vzdělání, obírá se metodologickou problematikou a zvláště podrobně metodami určování ekonomické

efektivnosti vzdělání. Jeho práce má proto význam nejen pro poznání ekonomických kladů a rozporů a bariér vývoje severoamerického školství, ale přispívá podstatně k vybudování marxistické metodologické základny sovětské ekonomiky vzdělání.

Výchozí kategorií ekonomiky vzdělání jsou společenské náklady na vzdělání. Marcinkeviče neuspokojuje dosavadní spíše bilanční pojetí nákladů v hodnotové formě. Pokládá za nezbytné dojít k přímému jejich zachycení v podobě nákladů živé a zvěčnělé práce, i když zatím metody takového vyjádření nákladů nebyly nalezeny. Pracovní pojetí nákladů se tedy stává důležitým úkolem teoretického výzkumu v souvislosti s tím, že sociálně-ekonomické a politické podmínky socialistické společnosti umožňují a současně si vynucují prudký rozvoj vzdělání jak horizontálně (růst počtu studujících, prodlužování délky studia), tak i vertikálně (růst dosahované úrovně a hloubky vzdělání s rozvojem vědy a techniky). Tato koncepce dovoluje plně zahrnout do nákladů i pracovní úsilí vzdělávajících se, jejichž pracovní vklady byly dosud přehlíženy, přesto že jsou obrovské a stále se zvětšují. Toto kvalitativní pojetí nákladů na vzdělání teprve umožní plně plánovitě využít zákona ekonomie času v oblasti výchovy a vzdělávání a otevře široké možnosti řešení problému efektivnosti vzdělávání jako procesu i vzdělání jako výsledku tohoto procesu.

Opíraje se o Marxe analyzuje Marcinkevič ekonomický význam akumulovaných znalostí, dovedností a zkušeností, kterými v dané době disponuje společenská pracovní síla (fond vzdělání). Srovnává fond vzdělání s výrobními fondy pokud jde o jeho objem a dynamiku v rozšířené reprodukci.

V protikladu k buržoaznímu pojetí odmítá Marcinkevič rozdělovat obsah socialistického vzdělání na ekonomické a neekonomické komponenty. Nelze proto rozdělovat ani náklady na vzdělání na náklady „výrobního“ a „nevýrobního“ charakteru (náklady na získání základního všeobecného vzdělání, náklady na získání odborného vzdělání). Náklady na vzdělání působí komplexně, neboť všeobecná i odborná, humanitní i přírodovědná příprava a s tím nerozlučně spojená rozumová, mravní a charakterová výchova, rozvoj iniciativy a tvůrčího přístupu lidí k řešení problémů, tedy celá tato „produkce“ výchovy a vzdělávání má mnohostranný efekt a význam jak kulturní, tak sociální a ekonomický.

Proto je Marcinkevičův postoj k dosavadním metodám kvantifikace efektivnosti vzdělání, zejména k metodám vycházejícím z teorie faktorů výroby, velmi kritický, ať bylo těchto metod použito v SSSR (Strumilin), nebo v USA (Denison, Schultz). Ostře odmítá konstrukce jakýchkoliv jednotných a jednoduchých formulí efektivnosti vzdělání jako teoreticky nepodstatné (např. vztah mezi důchody kvalifikovaných a nekvalifikovaných, vztah mezi přírůstkem národního důchodu a náklady na vzdělání).

Nezdary v řešení úzké problematiky ekonomické efektivnosti vzdělání v americké literatuře souvisí ovšem se základní obtíží buržoazní politické ekonomie, již je nemožnost vysvětlit relativně a přechodně i vysoká tempa růstu produkce a produktivity práce pomocí teorie výrobních faktorů (kapitál, půda, práce). Protiklady mezi tempy růstu jednotlivých faktorů a tempy růstu produkce ukazují, že „faktor práce“ vytlačuje kvalitativně i kvantitativně „faktory kapitál a půda“. Teorie faktorů je v krizi

(což mimo jiné dokazuje správnost marxistické pracovní teorie hodnoty). Nemůže ji zachránit ani staronová koncepce tzv. „lidského kapitálu“ (human capital), kterou např. americká ekonomka M. J. Bowmanová pokládá za tak převratnou, že je jí nutno spojit s revolucí v novodobém ekonomickém myšlení.

Tuto americkou teorii podrobil tvrdé kritice V. G o j l o [13]. Konstatuje, že sice v některých pracích, které analyzují jednotlivé složky „lidského kapitálu“, jsou určité racionální momenty, např. ve výkladu schopností člověka a jeho práce jako základu procesu výroby a reprodukce „lidského kapitálu“, nebo v kritice současných podmínek tvorby a rozvíjení schopností pracujících (daňový útlak, inflace, nedostatky v systému školství a zdravotnictví). Některých výsledků výzkumů v oblasti konkrétní ekonomiky práce, jež vycházejí z argumentů blízkých pracovní teorii hodnoty, je možno i použít. Ale zásadně je prohlášení pracovní síly za „lidský“ kapitál ideologickou diverzí, útokem na marxisticko-leninské učení o kapitálu a námezdní práci, je pokusem smířit protikladné elementy kapitalistického výrobního způsobu. Teorie „lidského kapitálu“ je v současné době také projevem snahy zahalit monopolistické vykořisťování pracujících jakýmsi partnerstvím hmotného a „nehmotného“ kapitálu, dát kapitalistickému systému přijatelnou vlídnou tvář a otupit revoluční ostří dělnické třídy.

Kromě toho je tato teorie jednou ze soudobých metod zejména amerického monopolistického kapitálu, pomocí níž se má zastřít olupování méně ekonomicky vyvinutých zemí, především zemí rozvojových, o vysoce kvalifikované specialisty (brain drain). Kritikou tohoto jevu se zabývali G. Starčenko v [54] a zejména podrobně R. Avakov a V. Gavriljuk [3], kteří označují „únik mozků“ za jednu z forem neokolonialismu. S těmito analýzami pak souvisí široký výzkum vztahů mezi vzděláním a stavem ekonomiky rozvojových zemí (G. E. Skorov — 53), který má velkou politickou důležitost v současné etapě růstu protiimperialistických sil ve světě a rostoucí aktuálnosti nekapitalistické cesty vývoje těchto zemí.

* * *

Úloha a úkoly sovětské ekonomiky vzdělání dále porostou. To souvisí nejen s podporou, kterou dává sovětská společnost rozvoji celé fronty společenských a přírodních věd, ale zejména se skutečností, že v nových podmínkách již současné etapy společenského rozvoje SSSR se vztah a závislost materiální výroby a vzdělání stává ještě užší a paralela vývoje ekonomického a výchovně vzdělávacího systému ještě těsnější než před nedávnem. Současně získává rozvinutá sovětská ekonomika vzdělání důležité poslání při rozšiřování vědecko-technické spolupráce v rámci programu socialistické ekonomie integrace států RVHP.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Aitov N. A.: Vlijanije obščeeobrazovatel'nogo urovňa rabočich na proizvoditel'nuju deĭatel'nost'. Voprosy filosofii, 1966 č. 11
- [2] Anodin G.: Opredelenije potrebnosti v specialistach promyšlennosti iz opyta ugol'noj promyšlennosti. Moskva 1969
- [3] Avakov R. — Gavriljuk, V.: Pochyščenie umov. Nauka, Moskva 1970
- [4] Basov V. I.: Soveršenstvovat' finansirovanije narodnogo obrazovanija. Narodnoje obrazovanije, 1966 č. 3
Finansirovanije škol. Gozfinizdat, Moskva 1962
Razvilije narodnogo obrazovanija i bjudžet. Narodnoje obrazovanije, 1966 č. 12
Voprosy finansov narodnogo obrazovanija. Finansy, Moskva 1971
- [5] Basov V. I.: Někotoryje voprosy ekonomiki narodnogo obrazovanija. Finansy SSSR, 1967 č. 5
- [6] Borisov G.: Podgotovka proizvodstvennych kadrov selskogo chozjajstva SSSR v rekonstruktivnoj period. Moskva 1960
- [7] Braginskij B. — Litvjakov, P.: Planirovanije potrebnosti narodnogo chozjajstva v specialistach. Moskva 1961
- [8] Čerkašin L. V.: Planirovanije kul'turnogo stroitel'stva. Ekonomika, Moskva 1969
- [9] Čerpinskij N. V.: O někotorych voprosach naučnoj organizacii pedagogičeskogo truda. Sovětskaja pedagogika, 1966 č. 12
- [10] Fedorenko N. P.: Economic Training for Engineering Specialists in the USSR. In E.A.G. Robinson — J. E. Vaizey (eds.), Economics of Education. MacMillan, London—Melbourne—Toronto 1966
- [11] Freidlin S.: Metodika perspektivnogo planirovanija potrebnosti v učitel'skich kadrach dlja škol. Učenyje zapisky, tom LXVII. Moskevskij oblastnoj pedagog. institut im. N. K. Krupskoj, Moskva 1959
- [12] Girnov V.: Voprosy planirovanija kul'turnogo stroitel'stva. Moskva 1958
- [13] Gojlo V.: Buržuaznaja teorija „čelovečeskogo kapitala“. Voprosy ekonomiky, 1971 č. 11
- [14] Gorenkov E. M.: Bjudžet vremeni sel'skogo škol'nika. Sovětskaja pedagogika, 1970 č. 7
- [15] Gormorov F.: Planirovanije obrazovanija v SSSR. UNESCO, Paris 1959
- [16] Iljina T. A.: Sovremennye tendencii v razvitii programirovannogo obučenija i jego primeněnija v srednej obščeeobrazovatel'noj škole. In Voprosy programirovanogo obučenija v srednej škole i pedagogičeskich učebnych zavedenijach. Kijev 1970
- [17] Iljuchina A. A.: Planirovanije narodnogo obrazovanija v SSSR. Leningrad 1953
- [18] Jagodkin V. N. (red.): Ekonomičeskije problemy podgotovki kvalificirovannyh rabočich kadrov v sovremennyh uslovijach. MGU, Moskva 1967
- [19] Jevdokimova L.: Ekonomičeskije prognozy razvitija vyššego obrazovanija. Voprosy ekonomiki, 1971 č. 1
- [20] Kahan A.: Some Russian Economists on Returns to Schooling and Experience. In Readings in the Economics of Education. Textes choisis sur l'économie de l'éducation. UNESCO, Paris 1968
- [21] Kaplan I. I.: Vlijanije obrazovanija na rezultaty truda rabočich. Sovětskaja pedagogika, 1965 č. 6
- [22] Kapustin E.: Kačestvo truda i zarabotnaja plata. Mysl, Moskva 1964
- [23] Kolesnikov G. I.: Ekonomičeskije problemy obščestvennogo doškoľnogo vospitania. Frunze 1969
- [24] Kolmykov J.: Princip planirovanija seti škol s professional'nym obučenijem. Škola i proizvodstvo, 1961 č. 1
- [25] Komarov V. E.: Planirovanije, podgotovka i raspredelenije specialistov v SSSR. Moskva 1961
- [26] Komarov V. E.: The Relationship between Economic Development and the Development of Education. In Readings in the Economic of Education. Textes choisis sur l'économie de l'éducation. UNESCO, Paris 1968
- [27] Korolev F. F.: Narodnoje chozjajstvo i narodnoje obrazovanije v SSSR. Znanije, Moskva 1961

- [28] Koroleva I.: Problemy ekonomiki narodnogo obrazovanija. Sovětskaja pedagogika, 1966 č. 5
- [29] Kuzněcov A. D.: Razvitije proizvodstvennoj i neproizvodstvennoj sfer SSSR. Ekonomika, Moskva 1964
- [30] Landa L. N.: Algoritmizacija v obučenii. Moskva 1966
- [31] Lenin V. I.: Návrh programu KSR(b). Spisy 29. SNPL, Praha 1955
- [32] Lenin V. I.: Referát o programu strany 19. března (VIII. sjezd KSR(b) 18.—23. března 1919). Spisy 29. SNPL, Praha 1955
- [33] Lenin V. I.: Úspěchy a obtíže sovětské moci. Spisy 29. SNPL, Praha 1955
- [34] Lenin V. I.: Projev na III. všeruské poradě vedoucích mimoškolských pododělení při gubernských odděleních pro lidové vzdělání. Spisy 30. SNPL, Praha 1955
- [35] Lenin V. I.: Úkoly organizací mládeže (Projev na III. všeruském sjezdu Komunistického Svazu mládeže Ruska 2. října 1920). Spisy 31. SNPL, Praha 1955
- [36] Lenin V. I.: Nová ekonomická politika a úkoly politicko-osvětových pracovníků (Referát na II. všeruském sjezdu politicko-osvětových pracovníků 17. října 1921). Spisy 33. SNPL, Praha 1955
- [37] Lenin V. I.: Raději méně, ale lépe. Spisy 33. SNPL, Praha 1955
- [38] Lesnikov, I.: Podgotovka specialistov promyšlenosti v SSSR. Moskva 1959
- [39] Marcinkevič V. I.: Obrazovanije v SŠA: Ekonomičeskoje značenie i effektivnost. Nauka, Moskva 1967
- [40] Markosjan A. A. — Antonova M. B.: Režim dňa učaščichsja pri trechletnem načal'nom obučenii. Sovětskaja pedagogika, 1970 č. 2
- [41] Migunov A. A.: K voprosu ob ekonomičeskich issledovanijach v oblasti narodnogo obrazovanija. Sovětskaja pedagogika, 1968 č. 3
- [42] Někotoryje obščije voprosy programmirovannogo obučenija. Pedagog. obščestvo, Moskva 1966
- [43] Nozko K. G.: Bol'she vnimanija planirovaniju podgotovki specialistov so srednym specialnym obrazovanijem. Sredneje specialnoje obrazovanije, 1960 č. 11 Soveršenstvoval' planirovanije podgotovki specialistov. Planovoje chozjajstvo, 1961 č. 9
- [44] Nozko K. G.: Methods of Estimating the Demand for Specialists and of Planning Specialized Training within the USSR. UNESCO, Paris 1964
- [45] Nozko K. G.: Education and Economic Progress in the USSR. In E.A.G. Robinson — J. E. Vaizey (eds.), Economics of Education. MacMillan, London—Melbourne—Toronto 1966
- [46] Osipov A. — Kovalenko I. — Petrov, E.: Sovětskij rabočij i avtomatizacija. Profizdat, Moskva 1960
- [47] Osnovnyje zakonomernosti vosproizvodstva rabočej sily. Moskva 1966
- [48] Remennikov B. M.: O sravnitel'noj effektivnosti form obučenija. Vestnik vyššej školy, 1965 č. 7
- [49] Remennikov B. M.: Ekonomičeskije problemy vyššego obrazovanija v SSSR. Izd. Vyššaja škola, Moskva 1968
- [50] Savina V. — Ušakov G.: Planirovanije i finansirovanije raschodov vuzov i tehnikumov. Finansy, Moskva 1969
- [51] Skorov G. E.: La planification de l'enseignement en fonction des besoins de personnel. In Les aspects économiques et sociaux de la planification de l'éducation. UNESCO, Paris 1965
- [52] Skorov G. E.: Integration of Educational and Economic Planning in Tanzania. UNESCO, Paris 1966
- [53] Skorov G. E.: Razvijajuščiesja strany: obrazovanije, zaňatost', ekonomičeskij rost. Nauka, Moskva 1971
- [54] Starčenkov G.: „Pochiščenie umov“ iz razvivajuščichsja stran. Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija, 1969 č. 7
- [55] Strumilin S. G.: Problemy ekonomiki truda. Moskva 1957 (Problémy ekonomiky práce. Praha 1961).
- [56] Strumilin S. G.: Effektivnost' obrazovanija v SSSR. Ekonomičeskaja gazeta 1962, č. 14 a Narodnoje obrazovanije, 1962 č. 6
Publikováno také v Revue internationale des sciences sociales, 1962 č. 4, dále ve sborníku Les aspects économiques de la planification de l'éducation (UNESCO, Paris 1965) a v podstatném výtahu v Hospodářských novinách, 1962 č. 17 a 18

- [57] Subbotina K. I.: Planirovanije i finansirovanije raschodov na prosveščeniye. Moskva 1958
- [58] Subbotina K. I.: Narodnoje obrazovanije i bjudžet. Finansy, Moskva 1965
- [59] Talyzina N. F.: Teoretičeskije problemy programirovannogo obučenija. Moskva 1969
- [60] Tichonov I. I.: Programirovanije i techničeskije sredstva v učebnom processe. Moskva 1970
- [61] Trušin V.: Povyšat effektivnost obučenija i vospitanija. Narodnoje obrazovanije, 1964 č. 9
- [62] Tul'činskij L. I.: Voprosy ekonomiki vyššego obrazovanija. Vestnik vyššej školy, 1964 č. 4
- [63] Tul'činskij L. I.: Ješče raz ob ekonomike vyššego obrazovanija. Vestnik vyššej školy, 1965 č. 5
- [64] Tul'činskij L. I.: Problemy rentabilnosti vloženíj sredstv v narodnoje obrazovanije. Sovětskaja pedagogika, 1966 č. 2
- [65] Tul'činskij L. I.: Ekonomičeskije problemy professional'noj podgotovki. Finansy SSSR, 1967 č. 8
- [66] Tul'činskij L. I.: Voprosy metodiky iščislenija stoinosti obučenija. Sovětskaja pedagogika, 1967 č. 2
- [67] Tul'činskij L. I.: Finansovyje problemy professional'nogo obrazovanija v SSSR (v učiliščach, tehnikumach, vuzach). Finansy, Moskva 1968
- [68] Volkov F.: Rasširennoje vosproizvodstvo kvalificirovannoj rabočeje sily v SSSR. Moskva 1961
- [69] Zыkov S. F.: Ekonomičeskaja effektivnost professional'noj podgotovki rabočič kadrov. In Osnovnyje zakonomernosti vosproizvodstva kvalificirovannoj rabočeje sily v period razvernutoho stroitěl'stva kommunizma. MGU, Moskva 1965
- [70] Zamin V. A.: The Economic Effects of Popular Education in the USSR. In E.A.G. Robinson — J. E. Vaizey (eds.), Economics of Education. MacMillan, London—Melbourne—Toronto 1966.
Viz také Effektivnost narodnogo obrazovanija. Ekonomičeskaja gazeta, 1965 č. 17
- [71] Zamin V. A.: Ekonomičeskaja effektivnost narodnogo obrazovanija. In Osnovnyje zakonomernosti vosproizvodstva kvalificirovannoj rabočeje sily v period razvernutoho stroitěl'stva kommunizma. MGU, Moskva 1965
- [72] Zamin V. A.: Aktualnyje problemy ekonomiki narodnogo obrazovanija. Sovětskaja pedagogika, 1965 č. 1
- [73] Zamin V. A. (red.): Aktualnyje voprosy ekonomiki narodnogo obrazovanija. Prosveščeniye, Moskva 1965
- [74] Zamin V. A.: Predmet ekonomiki narodnogo obrazovanija. Narodnoje obrazovanije, 1966 č. 11
- [75] Zamin V. A.: Ekonomika i obrazovanije. Voprosy ekonomiky, 1967 č. 2
- [76] Zamin V. A. — Egizarjan G. A.: Effektivnost kvalificirovannogo truda. Ekonomika, Moskva 1968
- [77] Zamin V. A.: Ekonomičeskij aspekt obrazovanija v trudach K. Marxa. Sovětskaja pedagogika, 1968 č. 5
- [78] Zamin V. A. — Kostaňan S. L. (red.): Social'no-ekonomičeskije problemy narodnogo obrazovanija. Prosveščeniye, Moskva 1969
- [79] Zamin V. A.: Ekonomika obrazovanija. Prosveščeniye, Moskva 1969
- [80] Zamin V. A.: Izmeněnija charakteru truda v uslovijach naučno-těchničeskogo progressa i podgotovka kvalificirovannyh kadrov. Voprosy ekonomiki, 1970 č. 12
- [81] Zamin V. A.: Prognozirovaniye urovnja obrazovanija. Voprosy ekonomiki, 1972 č. 9

DIE SOWJETISCHE BILDUNGSÖKONOMIE

Zusammenfassung

Diese Studie, welche zum 50 Jahrestag der Gründung der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken geschrieben wurde, ist ein Abrissversuch der Konstitution der Bildungsökonomie in der UdSSR, in deren Entwicklung die Parallele der ökonomischen und kulturellen Entwicklung ausserordentlich auffällig ist.

Die sowjetische Bildungsökonomie entsteht und entwickelt sich aus den Gedanken von V. I. Lenin über die Grundabhängigkeiten und die Bedingtheiten der Bildung und der Kultur auf der einen Seite und der Ökonomie der sozialistischen Gesellschaft auf der anderen. Es ist daher nicht zu verwundern, dass das Weltprimat der erfolgreichen Quantifikationsversuche dieser Beziehungen der sowjetischen ökonomischen Wissenschaft gehört. Ihr Vorderrepräsentant S. G. Strumilin schuf mit seinen Arbeiten schon in den zwanziger Jahren die inhaltlichen und metodologischen Grundlagen der Bildungsökonomie und nach der Beendigung des zweiten Weltkrieges regte er mit seinen neuen Studien ihren schnelle und breite Entwicklung an. Die Arbeiten der sowjetischen Fachmänner, die seine Theorien fortsetzen, verbreiten sich in einige Grundrichtungen (Die Theorie und die Praxis der Planung und der Rationalausnutzung der materiellen und Arbeitsquellen der Entwicklung der Bildung und der Qualifikation im Einklang mit den Bedürfnissen der Gesellschaft, die ökonomische Effektivität der Bildung, die Erforschung der Grundkategorien, die ökonomische Aspekte des Bildungsprozesses und seine Effektivität, die Kritik der Methoden und der Ergebnisse der Bildungsökonomie in den kapitalistischen Ländern) und sie erfüllen allmählich das ganze umfangreiche Gegenstandsgebiet dieser jungen Wissenschaftsdisziplin. Die Synthese dieser zahlreichen analytischen Teilarbeiten bildet dann die Monographie von V. A. Žamina, welche in der gegenwärtigen Zeit zum Ausgangspunkt der weiteren Forschung der subtileren sachlichen und methodischen Probleme wurde, deren Anzahl und besonders Bedeutung mit dem Aufmarsch der wissenschaftlich-technischen Revolution wächst.

Übersetzt von Ludmila Lešková